

Gábor Miklós

SHYLOCK KÖRÜL* (I)

1986. január 2.

A házbér-villanyszámla ébreszt. Rég kellett annyit törődnöm az anyagiakkal, mint most, ebben az „új” esztendőben. És akkoriban még erőm teljében voltam, ma pedig...

Helyes, hogy ezek az első sorok, amelyeket ebben az évben leírok. (Bár tegnap este már Shylock szövegeit húzkodtam alá kis piros kötetemben.)

Kérdés: hol a társulati szellem?

Miért is rühellik annyira még mindig a kaposváriakat?

És: mit tesznek a kaposváriak?

Meg kellene nézni, mi jut nekik, miből.

Kétségtelen, a művészvilág közelebb került a társadalomhoz. Ma már őket is ugyanaz a cinizmus vezeti, arányban a szentimentalizmus és a pátosz növekedésével.

És közben: mindjobban megértem és szánom kollégáimat, akik ellen nemrég még „harcoltam”.

Be kell látnom: nekik volt igazuk (és Ádám Ottó + Szinetár profétáknak). Épp ezért éppoly sajnálatra méltók ők is, mint én.

Van-e innen kilépés?

Milyen is volt a sorsunk Kecskemét után?

Mit jelent a gyakorlatban, ha valaki „ad magára”?

A könnyűműfaj még ma is panaszkodik, hogy „megvetik”, holott ez már rég nem így van.

Hernádi Judit panaszkodik a rádióban, hogy munkája nagyobb részét csak pénzért csinálja, hát akkor, mondja, csak megengedheti magának, hogy úri passzióból, ingyen csinálja, amit szeret?! Nem veszi észre, hogy ezzel maga alatt vágja a fát. De mi más tehetne? Legtöbbünk pedig azzal védi arcát, hogy elhitei magával is, hogy büszke a népszerűsége, amit ócska munkájával elér – és amiből végül is villát épít magának.

Már csak azért is kénytelenek vagyunk hajszozni a pénzt, hogy jövőre legyen miből kifizetni az adónkat.

És közben az új Nemzetire gyűjtünk! És a színeszmúzeumot ápolgatjuk! (Aki ebben a múzeumban a falra kerültek, valóban különbek nálunk: nem ilyen életet éltek, mint mi.)

Igazán az öngyilkosokat tiszteljük, meg azokat, akik korán meghalnak. Bizonyára tudjuk, miért.

Az önálló estek? Hogy végre azt csinálhassuk, amit szeretünk! És itt nem dirigálnak a rendezők! És ezért szeretnénk mi magunk rendezőkké vedleni!

Még csak nem is intrikálunk – nincs semmi közünk egymáshoz.

Itt csak Kaposvár és a Katona a kivétel.

* A naplórész címét a szerkesztőség adta.

Január 3.

A „művészeti problémák” nevetségessé váltak. Unalmasak. A rendezők nem szégyellik magukat.

Mindez: „profiság”-nak nevezi magát.

És közben néhány „parancsnok” (Csiszár stb.).

A Nemzeti a zsákutcánk. A TANNER bebizonyította, hogy a kör bezárult, letehetem a fegyvert.

Mensáros őszinte és szép nyilatkozata elkeseredéséről, helyzetünkről. Kár, hogy amikor mi Kecskemétre mentünk, elfelejtett igazat adni nekünk. (Fölényeskedek? Sértődött vagyok?) És? Kecskemét után ugyanoda jutottam, ahova mondjuk Mensáros Kecskemét nélkül. Ezen gondolkodjanak el azok, akik még nem jutottak ugyanoda. Hogy tisztában legyenek vele, hol élnek.

T. a BE... előadása után (vérig sértve a jelen lévő kecskemétieket): nekem nem itt vidéken kellene dolgoznom, hanem a világnak, Cannes-nak!

A Nemzetiben azért nem szerették Zsámbékiékat – legjobb vezetői saját generációjuknak, azoknak, akik ugyanúgy öltöznek, ugyanaz a nyelvük stb. –, mert „modortalanok” voltak.

Valakiket le kell írni. Pl. mert kiöregedtek.

Tegnap ismét nemzeti ünnep a Nemzetiben az ÁDVENT után. Ilyen még nem volt. (Németh Antal legszebb napjai ismét.) És hogy magyarul meg ennek a szerencsétlen népnek, hogy mi történik vele?

Ha darabot találnék és rendeznék, ez lenne az én dolgom.

Január 4.

Ismét előtérben „kedvencem”, Kadhafi ezredes, a szocialista világ nagy barátja, és vice versa.

Olivier után most Shirley MacLane emlékiratai. Ezek a derék nyugati demokraták! Azt hiszik, hogy még választhatnak kapitalizmus és szocializmus között! nem tudják, hogy egyetlen út van: elérkezett a Kadhafik kora.

Nem lehet, nem lehet, sárkányfog vetemény, nem lehet!

Egyébként: Olivier könyve kitudó, egy színész könyve. Shirley MacLane pedig best-sellert írt. Tanulságos.

Január 6.

Semmi sem változott, csak a dátum egyik számjegye, mintha mégis több erőt éreznék magamban. Tán lezárult a balsors éve.

Pl. holnapra megbeszéltem egy találkozózt Várossal. Nem tudom, miről fogok beszélni vele. Talán rendeznem kéne újból.

Fura: a Nemzeti színészeit jobban megkedveltem, mint vendégszereplésem alatt a vígszínházakat. Nem mintha bármi közöm lenne a Nemzetihez. Vámos éppoly idegen, mint Kerényi Imre. A színészek is olyanok, amilyenek, és ami nem változott: ebben a színházban: mindenütt ott lappang a gyűlölet és a gyanakvás. De itt nem érzik annyira a hahnizószellem, amit e pillanatban talán mindennél jobban utálok.

A Nemzetiben – hála Kerényinek – tehetséges fiatal gárda került most össze: Bubik, Kubik, Hirtling, Mácsai stb. tehetségesek és nagyratörők.

A Nemzeti, hála ismét Kerényinek, produkált néhány szenzációt is: ISTVÁN, ÁD-VENT.

Ezek aztán végképp idegenek.

Viszont tegnap este a tévében a kaposváriak LILÍOM-ja! Gyönyörű. Ezt a színházat egyértelműen szerettem. Nekik sikerült, ami nekem az OLYMPIÁ-ban nem sikerült, legfeljebb iciri-picirit. A két lány a padon: remek! (Telefonáltam nekik, hogy gratuláljak, de csak Csákányi Eszterrel tudtam beszélni.)

Az OSZLOPOS-on kívül minden rendezésemet vadidegenekkel csináltam.

Mihez kezdek a Shylockkal?

Sík még csak olvasópróbát sem tart.

Számíthatunk a közönség szenvedélyes reagálására – jobbról is, balról is. Nem érdekelne, ha lenne elképzelésem a szerepről. (Mint amilyen Olivier remek fogsora volt pl.)

Egyedül sose tudtam határozott „elképzelést” kialakítani, csak vitában. Vagyis harcban azzal, amit tévedésnek véltem. Valószínű, hogy rendező- és társulatellenség nélkül nem tudok dolgozni.

Legjlesztőbb: mintha fantáziámban és testemben – a kettő egy és ugyanaz – elapadt volna az izgatott pezsgés, a ritmus, amelyből valamikor játékom táplálkozott. Elfáradtam, megöregedtem? Már csak álmodozni tudok?

Január 7. Kedd

Első Shylock-próba.

Annak a boldogságnak váratlan, bár kissé még bátortalan megmozdulása, amelyet valamikor egy-egy szerep érintésétől éreztem.

A szerep érint engem, nem én őt!

Este hosszú beszélgetés Vámostal.

Miért nem tudok igazán dolgozni a Nemzetiben?

Éváról.

Stb.

– Mégis én voltam az egyetlen rendező, aki veled el akarta játszani a Leart, a többi rendező, akit felkértünk (pl. Ács), nem vállalta.

Lehet, hogy nekik van igazuk. De este megnéztem A VIHAR videofelvételét. Hát ez bizony remek Prospero lehetett volna. Egy-egy percben remek is. De micsoda magány! Semmi közöm senkihez, semmihez körülöttem. Ki veszi észre ebben a környezetben Prosperót? Az egésznek semmi értelme, semmi hatása.

Vámos azt mondja rólam: újabban mindig elkedvetlenedek, elfáradok. Pl. A VIHAR premierjén is. Igaz. De ha ezt az előadást végignéznéd, és látnád is, azt is láthatnád, mibe fáradtam bele, mitől ment el a kedvem, ha tetszik: miért szégyelltem magam a premieren.

De miért – igazán! *Miért* – ez a sorsom nekem itt?

A Shylockban nem fogom hagyni magam!

Vámos különben ismét tisztességes és rokonszenves volt. Szegény, ő is elhagyott. Azt mondta: meg sem nézem a rendezéseit, hogy ne kelljen véleményt mondanom róluk, és ez neki jobban fáj, mint ha megnézném, és aztán elmondanám a véleménye-

met, bármily lesújtó is. Igaza lehet. Jó, ezután megnézem, amit csinál, aztán elmondom a véleményemet.

Ami pedig Ácsot és a többi fiatal rendezőt illeti, akiknek nem kellemes, akik talán nem is ismernek (Éva győzködik, hogy mutassam meg nekik A VIHAR felvételét) – hát, istenem! lehet, hogy igazuk van.

Nem, nem lehet! Ez a színész, aki Prosperót játssza, minden rendező figyelmét megérdemelné, és megérdemelné Leart is, és mindent, amit adhatnak neki.

De éppen ezért: ajánlkozni senkinek sem ajánlkozhatom. Nem szabad.

Majd eljártsszuk Shylockot.

Ők meg foglalkozzanak a felfogásukkal, és közben találjanak rá saját létező tehetségükre.

Elvégre a tegnapelőtti LILIAM egyértelműen gyönyörű volt.

Január 8. Szerda

Nem rossz érzés azzal ébredni, hogy indulnom kell a Shylock-próbára.

Jólesett a tegnapi esti beszélgetés is Vámosossal.

Az is megfordult a fejemben: nem kötelességem-e, hogy akár Vámos rendezésében, de eljártsszam a Leart? Illúzió? A VIHAR erre is, arra is lehet biztatás.

Ami A VIHAR-t, illetve Prosperót illeti: egyetlenegy valami hiányzik innen, nem tudom, mi, egyetlen kis jellemző vonás, amelytől az egész feltűnőbb lenne, szemetszűrőbb, szenzációsabb vagy mi, szellemesebb, amelytől felejthetetlen lenne. Ha az előadás nem annyira eklektikus és nivótlan (helyenként elviselhetetlenül unalmas), talán ez is elég. Ilyen környezetben azonban feltűnőbbnek kellene különbözni, hogy észrevegyenek. (Haumann Benedekje nyilvánvaló közönnyel vágta át, mint kés a tortát vagy malomkeréksajtot, a Madách jelentéktelen SOK HÚHÓ-előadását. Igaz, hogy ezt se nagyon vették észre.)

Nem elég agresszív ez a Prospero, a *színész* nem elég agresszíven képviseli önmagát. Nem találtam ki semmit, ami megtagadná környezetemet.

És ez már talán valóban a fáradság jele. (Latinovits annak idején milyen kíméletlenül tiporta le Júliáját, aki pedig szerelme is volt! Neki volt igaza!)

T. E. szerint Sík Feri halálra tisztel engem, és fél tőlem. Ez eddig rendben is van. Be kell látnom, hogy stikában mindig ezt követeltem munkatársaimtól, főleg rendezőimtől. (Hisz tudom, Kecskemét talán legnagyobb öröme, haszna, amiért olyan jól éreztem ott magam, amiért valóban otthon voltam ott, hogy: az első pillanattól az utolsóig tiszteltek és szerettek egyszerre, orákulum is voltam, meg elkényeztetett kisgyerek is! Ez a legjobb légkör, amelyben dolgozni tudok, és kinyílok. Itt Pesten ezt nem hajlandók megadni nekem – hát „harcos” vagyok.)

De már érzem, hogy ha nem teszek valamit, akkor ugyan ki nem derül, ami ebben a darabban rejlik, Sík felületes és lusta, a színészek meg maguktól nem veszik észre. (A holnapi próba elmarad, mert Sík elengedte a színészeket haknikra, filmekre stb., fene tudja, hova.)

Shylockban van valami olyan öröm, ígéret, amelyet nagyon régen éreztem szereppel találkozáskor, és erre az érzésre vigyáznom kell.

Január 9. Csütörtök

Ma reggel váratlanul szorongva ébredek: ma is a régi gyerekes szorongás ez, másrészt... „bürokratikus”. A nyakamon maradt kötelezettségek, az el nem végzett leckék körülhatárolatlan érzete, egy bizonytalan tekintélytől való szinte nyüzítő félelem, a kényszerű hazugság szorongatottsága; a vizsga előtti szurkolás, elmenekülnék előle, valamilyen munkát nem végeztem el, ismeretlen „bűnök” miatt nyüszíték.

El nem intézett, fel nem oldott gyávaságtól fertőzött „belső élet” okokkal alig indokolható szennyes-érzése.

Amitől csak a bátorság szabadíthatna meg.

Ilyenkor – hisz újév körül járunk – szeretnék rendet teremteni mindenben, felkutatni minden koszos fiókot, hogy az átmeneti rendcsinálás, szennyeskiborítás eufóriája után végre „új lappal” indulhassak („frisset”, kértük römizőkorunkban az új osztást, és megőrizhettünk a tizennégy labból ötöt). Pusztítani, vízbe süllyeszteni, hamutartóban elégetni, szortírozni, kulcsra zárt rezeseket félig nyitva hagyni – és csak a játékkal törődni ezután, kertelés nélkül felelni szerelemnek, barátoknak, társadalomnak.

Infantilis lelkiállapot. (És én sose értettem azokat, akik gyerekkoruk után nosztalgizáltak. Az én gyerekkorom a VÁSOTT KÖLYKÖK korszaka volt, az öngyilkosságok és vérfertőzések korszaka, igazi kamaszkor. Úgy látom, a legtöbb ember Nyilas Misinek látja saját gyerekénjét.)

Válaszolnom kell Robi özvegyének.

Rendezni Ivánnal, ami rendezendő.

Lakásügyünk...

A naplóm jövője.

Szabadulni – és felelősséget vállalni.

[...]

És újra előlről...

Egy végrendelkező gondolatai. Halálfélelem? Rend legyen? Halálvágy? Nem! Élni, végre nyíltan!

Ilyen egy szorongó reggel.

Január 10. Péntek

(K. Mansfield életrajzát olvasgatva)

Hány generációt fog át egy ember élete?

Az én életemben nagy szerepe van a századfordulónak és az első évtizednek (amikor még világon sem voltam), amit elsősorban apám könyvtára képviselt. (A könyvek kötetése, az illusztrációk stb., *Tolnai Világtörténelme*, *Mackó Úrfi*, aztán a „pikáns” könyvek stb.) Szexuális életem és apám sokszorosított pornográf könyvei. (*Pepi, a bécsi kurva*, most pedig egy videoszalagon, megfilmesítve, klasszikusként. A Monarchia!)

Az impresszionizmus még az életemben, a húszas-harmincas évek fordulóján is forradalminak számított Székesfehérváron. Ady, a *Nyugat*: „dekadens” – vonzott.

Sose voltam irredenta, de Nagy-Magyarország térképét ma is le tudom rajzolni, Csonka-Magyarországot ma sem.

Az I. világháború (akkor még sorszám nélkül) nagyon messze volt, nem is hittem igazán, hogy ilyesmi létezett.

A képek a hatvanas évek közepe óta már nem érdekelnek, Klee óta semmi nem jelentett semmit.

Nagyapám világa még az én világom is volt. Lányom világa idegen. (Egy egész vi-

lágot én csak apám és nagyapám emlékezetén át kaptam, az ő emlékeit viszont én is átéltem mint jelent.)

A nénik, akik mesélik, hogyan rajongtak értem – és a „mai lányok”, akik még betolakszanak erotikus fantáziálásaimba. (A századelő fehéreneműi néha még izgattak, a mai pikantéria, ha van, csak ritkán.)

Az „emlékezés” nem műfajom (csak mostanában kezdek a napló örök jelene felől a múlt felé is vetni egy-egy pillantást, érdeklődni: *hogyan is volt?*).

A „Mai ifjúság” már ismeretlen, de titkai nem igazatnak igazán.

Ha én „száz év alatt” alig változtam, miért hinném, hogy a világ oly sokat változik mostanság?

A világ elidegenedik, és mindinkább ugyanolyan.

Tudomásul vehetek bizonyos új tényeket, de legfeljebb egy régi lehetőség újabb felmerülései.

Olivier tanított meg a „maszk”-ra. Illetve dehogy: én („mi”) még nagy maszkot csináltunk. Major, akiben sok a rokon Olivier-vel (pl. egyik mondása: „*Vinni kell a szerepet, mint kutya a koncot*” – Olivier mondása is lehetne: az energia állandó, torpanás nélküli agresszivitása), Major egy kövér pópa szerepében vattacsomagokat ragasztott az arcára. Azonban ő csak epizód szereplő maradt.

Olivier maszkjai egyszerűek, egyetlen vonásra, megfigyelésre épülnek, de szinte a felismerhetetlenségig megváltoztatják mégis. (És milyen végleteket fog össze: Shylockja, a Rothschild és a szatócs.)

Január 11. Szombat

Shylock, ha talán kényszerből is, de a keresztényektől elzárkózó zsidó. (Régi és újabb színészek fényképei a dokumentációból.) Elzárva és elzárkózva.

Funtek Frigyes, fiatal kollégám, először írom le valakinek a nevét ebből a generációból, bár például Hirtling, a tehetséges, már Tannert is játszotta rendezésben, de ez a rendezés akkor a végzetesnek felfogott tehetetlenség élménye volt, míg most Shylock szerepe mintha olyan kedvet, izgalmat ébresztene újjá, amelyet régi, legkedvesebb szerepeim, bár „lelkesezés” nélkül, Funtek a tegnapi videovetítés utáni beszélgetésben, én provokáltam ki, Sík Feri haza akart küldeni bennünket, hogy gondolkjunk, amit akarunk, én meg kíváncsi voltam, hogyan reagál ő és a kollégák a remek Olivier-féle előadásra, ekkor Funtek azt firtatta, hogy mit szólhatunk mi, *most, itt* a zsidókérdésről; ahogy az angolok és a fehérek erről beszélnek.

Ismét átélem, hogy nekem ez a leginkább színház, színészet, amit Olivier művel.

Ez a tradíciókat oly híven őrző, ma már (Brook óta) nem korszerű színház és színész.

Valamikor persze ő is forradalmárnak számított, a „motorbiciklis Romeo”, de ez másféle forradalom volt, nem voltak elvei. Nagy különbség! Szóval Olivier sose volt forradalmár!

Mindig csak a szerepben, és mindig csak gyakorlati szembesítésben a szereppel.

Hogy csak Olivier-n keresztül, néha más színészeket keresztül is, de ő legerősebb befolyásoló, ellenfelem, akin sorsomat és munkámat mérem, kevesebbel, úgy látszik, nem tudom beérni, ez sok mindent jelenthet, de mindenképpen jelenti, hogy itt, most, mióta színész vagyok, más ellenfelem nem akadt, Latinovits sem, ez nem azt jelenti, hogy mindenkinél tehetségesebb vagyok, de arról, amiről én játszom, más nem akar játszani.

Ha Sík a barokk Velencében játszatja a darabot, akkor nekem is barokk ruhába kell öltöznöm. Ha ez a ruha fekete, akkor csaknem egy modern zsakett. Ha gyűrött kissé, és hozzá a zsidószakállas – nem rabbinus! –, esetleg kopaszodó (?)... akkor már csaknem mai figura is lehet... (Éva nagyon sokat segít máris, és milyen büszke rá!)

Móricz Zs. a darabról.

Mulatságos (ő is, Tolsztoj is leírja, amit talán néhány elfogult rajongó és sznob kivételével mindenki el-elgondol Sh.-ről).

De melyik darab, melyik szerző képes olyan gondolatokat kényszeríteni nézőre és olvasóra, mint amilyeneket itt Shylockról végig kell gondolnom, hogy a szerep több legyen, mint amennyit pl. Móricz lát benne? És most a *kényszer*t hangsúlyozom! Hogy mindezt végig *kell* gondolnom! Ki tud erre kényszeríteni még?

Ki az ördög nem gondolja el, hogy ez a ládahistória konvencionális, hülye és ráadásul unalmas is?! Vagy inkább: ha ez ilyen ízé, mesekonvenció, akkor hogy jön ide az a sok realista részlet, miért nem marad a kaptafánál? Vagy-vagy?! Tákolmány!

Csak éppen ha már belefogsz – a színpadi hatás kedvéért –, ha bármilyen módszerrel megpróbálsz valahogy fejről a talpára állítani az egészséget, menthetetlenül belekeveredsz mindenféle nehézségekbe, amelyekkel különben sose kerülnél szembe, holott szembekerülni velük szükséges. Shylock figurája érdekel? Hogy létezne Portia ügyvédáruhája nélkül? A versikék a zenéről? Mi lenne Shylock brutalitása nélkül? Hogy jönne létre ez a sok csillogó pillanat az egész összevisszaság nélkül? Kénytelen vagy feltételezni, kitalálni titkokat, amelyekről különben nem is gyanítanád, hogy léteznek, amelyekről közben is azt gyanítod, hogy nem léteznek, vagy elhajítani kéne az egészséget? és várni, hogy megszülessék egy új szerző, egy új Shakespeare, mert nélküle ugyan hogyan jutnál ezekhez a nehézségekhez, és kezdhetnél előlről? Hát akkor már, egye fene, érzük be ezzel, amink van, áltassuk magunkat, félre Tolsztoj, félre Móricz, áltassuk magunkat, mintha nem vennénk komolyan.

Éljünk, ha nincs is értelme, pusztán, mert szeretünk élni. Valahogy így van az ember Sh.-rel.

Shylock hülyeség, amíg el nem kezdek képzelődni róla.

Tényleg olyan szépek a sorok a zenéről? Nincsenek ennél szebb költemények a zenéről? De ezen a helyen, ezen a helyen, kérem! Amelyet végül mégiscsak ez a rengeteg képtelenség határozott meg.

Az a három láda hülyeség. Egy mesében vagy egy fabulában helyén van, túlságosan is helyén, ott magától értetődő, rendben van. De Portia *polgári* szemérmességének és tisztas szerelmének báját mégiscsak ez a mesebeli vonás teszi csillogóvá! Móricznak egy ilyen szemérmes leányzóról mi mondanivalója lenne? (Milyen remekül izgató mellette egy padlót súroló paraszt cseléd lány!)

Elhinni nem hiszem el az egészséget – de átélem!

Végül mindannyian úgy teszünk, Olivier, Brook, a velük szövetkező közönség is, mintha létezne a velencei törvény, amelyre Shylock hivatkozik. Mintha létezne egy ilyen Velence. És a sok képzelgés közben Izrael és a világ valóságain kezdjük törni a fejünket. Eszünkbe jut Ádám Ottó, Valló Péter elvadult szakállá, meg a nagymamánk, meg a nyilasok és Wallenberg – mint ahogy eszünkbe jut a Stormy Weather a síófoki mólón stb.

És nem engedjük, hogy Móricz kifosszon minket, megfosszon életünk ellentmondásaitól!

Abban, hogy Sh. létezett, talán még ma sem hiszek igazán. De hogy a fenébe léteznék én A VELENCEI KALMÁR nélkül? Hova tenném magam a kifinomult buzerancia és az elvadult üzlet e létező képlete nélkül? Hol, ki képes még ilyen képtelen trükkkel ilyen összefüggést erőltetni erre az össze nem függő világra?

Nem, nincs itt összefüggés, csak valami látszathasonlóság, ez elég, hogy megnyugodjunk: van hová rakni ezt a sok törmelék. Annyi itt a „szerkezet” és a „rend”, mint egy szójátékban. „Apák” és „lányok”: ez elég, hogy indokolja, mi köze Jessica történetének Portia történetéhez? Ahhoz elég, hogy elterelje kritikus eszemet a kételyektől az „eszmei összefüggés” látszata felé. De inkább az igény szüli ezt a rendet, mint az elemzés biztonsága, az igény, hogy kielégítsenek, hogy igazoljanak. Ha egyszer van üzlet és van szerelem, valamilyen módon Shylock bukása után meg kell szólalnia a zenének, különben nem bírom elviselni az egészet, különben megzavarodom a tényről, hogy ugyanabban a pillanatban a világon *valóban van* üzlet és zene – és hogy lehet egyik pillanatban ez, a másikban az?!

Nekem azt ne mondják, hogy Sh. ezt akarta, azt akarta, ezt gondolta, azt gondolta – úgysem hiszem el! Ha eszébe jutott volna valami, hozzá sem mer nyúlni ezekhez a darabokhoz. Akkor már inkább Móricz lesöprő fölénye, a paraszt, a „dolgozó ember” elszegényedett józan esze. (Ezek a darabok még ezt a hangot is megszólaltatják.) De hogy minden egyéb vezette, amikor összehordta ezeket a darabokat, azt: hiszem. Ugyanaz az igény, ami engem, aki játszom vagy nézem: hogy ez az egész *láthatóvá váljék*, megjelenjen, újra meg újra megfürödhessen benne, a belefúlás veszélye nélkül, hogy kihúzzon ő és kihúzzam magam én az ő segítségével a slamasztikából!

A darabok – a költészet? – arra születtek, hogy *repríz* legyenek, hogy a repríz lehetővé legyen, hogy *még egyszer* – más magyarázat nincs. [...]

Cserhalmi „tökéletes” Macbeth – a film tökéletes MACBETH. (Olivier belebukott ebbe a szerepbe.)

Csak éppen:

a szöveg 50%-a nem érthető,

aki a darabot nem dolgozta fel (hogy egyszer olvasta, az nem elég), nem értheti meg, miről szól.

Azzal foglalkozik, ami a darabban, a színészen a legérdekesebb.

Cserhalmi Catullus-versei (éppúgy, mint Macbeth) – mi szerzett ilyen örömet? Vajon elvetette-e a formát? Vagy megkerülte-e az anyag ellenállását? Hisz a színész számára az, ami a költő számára a „forma”, az az anyag *ellenállása*. A színész számára az irodalmi forma: a *legyőzendő!*

A „modernség” problémája: tud-e új akadályokat találni?

Modernnek lenni: új akadályokat felfedezni az eddigiek helyett vagy azok tetejébe. Rekordjavítás. (És a doppingok?) Vagy egyszerűen megkerülni az akadályt? Úgy bántani a márvánnyal, mintha gipsz lenne?

Cserhalmi ironikusan kezelte a verset, de Catullus kortársai valószínűleg ugyanígy láthatták! Egy olyan akadályt került meg egy mesterfogással, amelyet én pl. mint végső nehézséget ott éreztem, de sose tudtam legyőzni, mindig megkerültem ezekben a versekben.

Öltözéke, gesztusai a színészetbe vitték át a verset. „Helyes” ez? Annak érzem. Ezt

a mai nap és a vers együtt döntik el. (Egyébként a klasszikusok modern ruhába öltöztetése – frakkos Hamlet. Aki ezt nem így látja, az valamit nem ért.)

Gesztusai nem véletlen gesztusok voltak; megfogalmazottak és szabadok.

Latinovits igazi öröksége.

Catullus is ezt művelte a verssel, a költészettel.

Szembefordult anyagával – és itt dőlt el a kérdés. (Ezt hiányolom öreges morgoló-dással a fiatalokban, ez a *kreativitás*.)

Cserhalmi és Catullus: a két anyag a legtermészetesebben egyesült. Történelmi volt: Catullus hangja ilyen lehetett *akkor* – ma éppoly sértőn új. Éppoly felszabadító, és én, a kolléga, megkönnyebbültem: *így is lehet!*

Tökéleteset akarni: kötelező. De Cserhalmi gesztusa éppen azt bizonyítja, hogy a „tökéleteség” felé ilyen egyszerű lazaságok vezetnek, kell, hogy vezessenek?

Montágh Imre: „Gábor Miklósnak is könnyebb lenne, ha nem volna olyan gyönyörű a hangja.”

Eperjes Károly: „Hitelesen kell beszélni!”

Ma tisztán beszélni: már helyzetet fejez ki. Már *tájszólás*.

A „moderneket” *mikrofonközelségben*. De ugyanúgy *általában* beszélnek, mint a mi generációnk tette.

Leplezni kell a tiszta beszédet, nem hirdetni, de gyakorolni: valami ilyesmi a feladat.

Ha valaki a felső ajkát mozgatja, az már feltűnő, megváltoztatja az egész arcot.

(Minden öreg színésznek modorossá válik a szája, lefelé vagy felfelé, csáléra áll stb.)

Január 14. Kedd

A VELENCEI KALMÁR miatt már tiltakozó leveleket kap a színház. D. J., a fogorvosunk is felháborodik, hogy be akarjuk mutatni ezt az „antiszemita” darabot.

Én meg élvezettel próbálok.

Január 15. Szerda

[...] Az esőben sétálok, ázom, egyszerre tragédia: a testi gyengeség lábamban, tüdőmben – és boldogan az esőben, az igazi tavaszi eső hús kellemességében. De ez az eső is – januárban!

Ma reggel Shylock „igaza” és undoksága + a környező emberek. Szakítani ezzel a rendezővel és ezekkel a színészekkel. Mire megyünk majd? Valóban elég jók vagyunk-e, hogy ezt a feladatot meg tudjuk oldani?

Január 17. Péntek

Vitám Sík Ferivel. (Hát minden rendezővel vitatkozni kell? Ruszttal nem kellett soha!) Ő mindenáron afféle kis gettótöltelék szeretne csinálni Shylockból (mint mondja, hogy komikusabb legyen), én meg talán inkább egy uzsorásfejedelmet (de aki a megfelelő pillanatokban mégis mint egy batyus zsidó, sőt bohóckodik is).

De a legfontosabb: az első pillanattól érzem, hogy ez a szerep magától formálódik bennem, és hogy már eldőlt, az első pillanatban, milyennek kell lennie, bár még magam sem tudom, milyen ez a „milyen”.

Hisz Shylock valóban sokféle lehet. De én már megfogtam az isten lábát, engem innen nem szabad eltéríteni. Már hagytam elégszer, hogy legjobb szerepeimet kilopják a zsebemből. (Richárd, Alceste stb.) Ezt többé nem engedem!

Sík igazán kedves ember, link rendező és tehetség. Nem erőszakos. Ha instrukciót

ád, mindjárt hozzáteszi: lehet, hogy mindez egészen másként lesz, és lehet, hogy amit kíván, az rossz. De a rendező végül is a *néző*, amit ő mond, azzal nem lehet vitatkozni, a közönséggel nem lehet vitatkozni. Már az is bűn, ha arra kényszerít, hogy indokoljam, mit miért csinálok, kiszolgáltatottá és bizonytalaná tesz.

Arra kell rávenni a színészeket, hogy *próbáljanak*, és próbáljanak *élni*. (A fiatal kollégák inkább tudálékosak, vagy mindenfélét „ki akarnak találni”, hogy a kritikusok megdicsérik őket.) Ahol élet van, ott nem szabad mást csinálni, mint az életet gyámolítani, és nem állatot csinálni a növényből vagy fordítva. Ha már élni kezd, akkor óvni, becézgetni kell, nem kísérletezni vele, hogyan lehetne valami más, mint ami. Különben a gerince ferdül el, ha egyáltalán életben marad.

Könyvek Craigról, Ódryról. Lám, a színház kezd érdekelni!

Vagy tíz éve kiiktattak a magyar színészetből. Egyszerűen elfelejtettek. A színházi világ átalakult azóta.

Latinovits a nemzet prófétája, az üzleti szellem egyetlen ellenfigurája.

Túl bizonytalan, túl szerény lettem. Ez az én bűnöm. Nekem nincsenek tanítványaim és követőim. Megsértődtem én rátok, szégyen ide, szégyen oda, bár nem vagyok vátesz, sem a nemzet nagyja, azért észrevehetnétek. És hát szégyellem, hogy megsértődtem.

No de... csináljuk tovább.

Elvégre van itt köztetek egy színész – az isteneteket! –, aki volt Hamlet, volt Tanner, volt Henrik és Oidipusz, és VII. Gergely és Lucifer is, no meg Higgins és Pálffy a HERMELIN-ben, meg Masham, meg Lear Bolondja, meg Octavius Caesar, meg az EX királya... igen, ez mind volt, és még és még. Bicska Maxi! És olvassátok el, amit írtam, és süljön le a pofátokról a bőr, hogy nem vettetek tudomásul!

Január 18. Szombat

[...] Ott van Latinovits a sorban, a Nemzetit építő Gobbi Hilda mellett, de akár Törőcsik Mari és Garas Dezső mellett, tehát azok mellett, akikre hivatkoznak, akiket emlegetnek, míg az én nevemet szinte ki nem ejti az országban senki. Handabandázni, nyilatkozni, nyüzsögni kéne, odaállni, ideállni. Tán azzal, hogy most „újra” színész lettem, ez a viszketegség kezd működni bennem. De nem tehetek mást, mint amit teszek. Nem tudok szabadonfutó lenni, ahogy nem tudtam annak idején elmenni Amerikába, de még Bécsbe sem, '56-ban, amikor filmezni hívtak, és nem kaptam útlevelet (miközben százezrek nyugodtan ide-oda sétáltak a határon!). Társulatban tudok csak élni, védettségben, havi fixszel. És *igazán* nem is kell nekem más, nem is vágyom másra, a többi egy talán állandó, de mégis hamis viszketegség.

Tegnap az Ódry-könyvet olvasom: végig azt érzem, hogy ez az „előd” (játszani sosem láttam) mennyire elődöm valóban, céljai, gondolatai, hatalmas munkabírása, még a helyzete is: ő is „túl okos” stb. [...]

Január 25. Szombat

Honvágy. Ilyen lehet az is. Amikor minden rendben van, csak egyvalami hiányzik, gyógyíthatatlanul és állandóan.

Vajon az öregség ez? Az elveszett fiatalság „hazája” utáni vágy? Amely sosem nyerhet enyhülést?

Egy „társulat”, egy emberi közösség hiánya? A közöny, amely körülvesz?

Mindig úgy érzem, hogy túl hamar vége a próbának, hogy elkergetnek a színpadról, még maradnék, újra kezdeném, hogy ott lehessenek.

Ez valóban betegség.

Január 27. Hétfő

Nem tudom, leírtam-e ide, amit Olivier életrajzát olvasva éreztem, amit legjobban irigyeltem tőle: hogy „hazafi” lehetett, büszke lehetett nemzetére, arra, amit ő nemzetének adni tudott, és amit nemzetétől kapott. Ki nem röhögne ki egy magyar színész, aki büszke rá, hogy „Kiváló művész”, vagy hogy Kossuth-díjat kapott?

Soha nem találkozok nálunk a nép és a hatalom szeretete. Ha kitüntetnek, jó, ha a világ elnézi neked.

De többről is van szó. Voltak nagyon népszerű korszakaim. Meg is tisztelnek, tisztel a közönség is. De soha nem voltam és nem lehetek igazán „magyar”, és gyanakszom, hogy ez valóban így igaz. (Shylock hatása, hogy most ezen gondolkodom?) Sokáig azt hittem, hogy csak az agyam forog másként. De most mintha az ösztöneim is mások lennének, az érdeklődésem, a „honvágyam” is más. Belőlem sohasem lesz a „Nemzeti” tagja. Nem a zsidó felem teszi. Básti zsidó volt, de hiteles nemzetis. Nekem nemcsak az eszem nem jár igaz magyar módra, de a szívem, a temperamentumom sem.

De láthatok-e én tisztán ebben a dologban?

Csak hát mindig az izgatott, amiben semmiképpen nem láthattam tisztán. [...]

Egy riporternő interjúja Évával meg velem Kiss Manyiról. Természetesen Manyikában is azt keresem, ami őbenne „ősi”, a „magyart”, ami nekem idegen. Közben elgondolkozunk Manyikán. Márkus Laci is szóba kerül. A mellemet szorongatja az egész elmúlt múlt: ezek a csodabogarak, velük az én korszakom, amikor a színészet „titkát” és a magam „titkait” feszegettem.

Este I. K. telefonál. Mindig faggat: hogy is van az, hogy én még mindig annyira „élek”? Értelmes választ szeretnék adni neki, de ez természetesen nem jut eszembe most sem. „Mindig is lusta voltál”, mondom neki, és ez igaz, de a fontos, mondja ő, a legfontosabb neki mindig az volt, hogy *tessen*, és amikor erről végképp le kellett mondania, mása nem maradt. Egy nő vallomása. (És felelősségem Éváért.) Tesz-vesz reggeltől estig, de azzal az érzéssel, hogy más lenne a dolga. Beszél, beszél, lassan és modorosan. Vénkisasszony. („A lokálok érdekeltek”, mondja hirtelen, amikor fiatalok-ról mesél.) Könyvek és a „modern irodalom” világában éppúgy nem lehet élni, mint a lokálok vagy a becézgetések és hódítások világában. Ez mind *rövid*. A színészet pedig legtöbbször ugyanehhez a világhoz tartozik, és kiutat csak a hatalom vagy a hatalom látszata felé nyit, néha a „tekintély” csapdáiba...

Marad a *másik ember*, aki mindinkább a halandóságot jelenti. Vagy a titkok vidéke, ahol a művészet a matematikával határos, ahol „örök”. A perspektíva és a koncentráció területei. Már csaknem vallás.

„Istennel hogy vagy?”, kérdezte K. „Nem foglalkozom vele”, mondtam. „És az ördög?” „Azzal sem.” Azzal még kevésbé. A világ gonoszsága nem isteni a számomra, inkább a butaság és esendőség uralmának tünete.

Január 28. Kedd

Tv-felvétel Szerb Antal–Szerb Antalné lakásán. Egy szilárd, megállás nélkül dohányzó öregasszony (alig idősebb nálam); a régi bútorok, a régi könyvek, a régi képek a fala-

kon (Bálint Endre az asszony édestestvére). Két nagy macska... Hogy is mondjam? Egy világ, amelyet mintha ismernék, ismertem volna, holott sosem ismertem, az én világom másik világ volt, de ez a világ itt van, az én könyvespolcomon is.

És még az ifjú tévés stáb is ugyanazzal az édeskés tisztelettel kezel, mint ezt a nagyon okos öregasszonyt. De az ilyeneknek nem is kell okosoknak, szellemeseknek lenniük (én sem tudom, az-e, honnan tudhatnám, bár hisz annak idején találkoztunk már, az EX idején), de ők ilyenek, olyanok, oldaluknál érezzük férjüket (igen, a férje volt, ahogy egy asszonynak férje van, ahogy az életben ez szokás), Illyés Gyulát, még fiatalon, meg Szentkuthy Miklóst, az egész irodalomtörténetet, vagyis ezt a régi hamutartót, ezt a régi olvasólámpát, a gótikus betűkkel nyomtatott Goethe-összest – ha valaki így őríz, az ugyanaz marad? Mi ez? Hisz egy fiatalon elhunyt, fiatalon meggyilkolt, nagyon dolgos, nagyon művelt *fiú* áll az egész mögött... milyen lehet vajon ennek az asszonynak az *igazi* kapcsolata Szerb Antallal?

Kedves volt ez a Szerb Antal, nem hittem neki mindig, de mindig szerettem, olyan fiú volt, aki nagyon tetszett az akkori kamaszoknak, minden könyvét többször elolvastam. Persze erről ezzel az asszonnyal nem lehet igazán beszélni, az őszinteségünk is azonnal póz lesz, ha megpróbáljuk. És mikor eljövök, az öreg lépcsőházban lefelé (annak azért örülök, hogy ilyen régi bérházban lakott, lakik, bár a Vár oldalában), mégis, mintha megkönnyebbülten menekülnék egy fárasztó társadalmi esemény közben...

Január 30. Csütörtök

Shylock. Boldogság.

Csak attól félek, hogy később elfásulok vagy kihűlök. (Elvégre elsősorban *próbaszínész* vagyok.) Amivel sose törődtem, most mind többet foglalkoztat: mi marad utánam?

A HÁROM NŐVÉR. A *léghör*, amelyet egy *társulat* áraszt, ebben az előadásban elsősorban ez ragadja magával a közönséget. (Ez a Madách Színházban is megvolt a „szép” éveiben.)

Ádám Ottó kb. ezt ígérte (legalábbis nekem) a MEDIKUS, a KAUKÁZUSI idejében. (A PILLANTÁS már nem volt olyan agresszíven az, ami. Az már családias gyengédséggel volt tele. Különben is: csak a színészi eszközök szárazságáról, a darabértelmezés szabadságáról beszélek. Ádám sosem volt olyan „proli”, sem olyan „pártos”, mint Zsám-békiék és Ascherék, de ez természetes.)

Ezt értettem én, amikor Sztanyiszlavszkijra hivatkoztam. Az egész talán az én törekvéseim (nem tehetségem, nem egyéniségem, főleg nem színészetem, inkább eddigi ízlésem?) végső határa és beteljesülése.

Ascher elsőrangú.

Az első felvonás remek. Utána briliáns részletek, minden felvonásban több is, feddhetetlen rendezés, kitűnő színészek, elsősorban Sinkó tetszik, akit eddig csak tévében ismertem, és sűrű színésznek tartottam. De Básti Juli! Balkay! Bán! Stb.

Itt-ott kilóg a rendezői szándék.

Remek részletek, gyönyörű mozgások.

Az előadás *esik*. A nagyobb monológokkal nem tudnak a színészek (és nyilván a rendező sem!) mit kezdeni. A csípős, fanyar értelmezés itt nem tudja feloldani a szöveg monotonitását, a hisztéria, amelyet a rendező az érzelmesség helyett be tud vetni, ennyi mondatra már nem elég. (Helyenként megrendítően megjelenik a „régii csehovi léghör” nosztalgiája, pl. a „búgócsiga”-jelenetben.) Mindhárom nővér jobb, amikor hallgat.

Ami végül kielégítetlenül hagy: maga Csehov. Az előadás a novellaírókat igazolja. A novellaíró Csehov a *mai Csehov*, de az egész előadáson keresztül senkinek sem sikerül tartani a „hangnemet”. Mégiscsak úgy érzem, hogy túlbecsülik, de legalábbis misztifikálják a drámaíró Csehovot, aztán saját csapdájukba esnek. Amennyit az előadás mond, azt elmondja (a sok briliáns részlet ellenére) az első felvonásban; jobban mondva azt *elhallgatja* az első felvonásban, és a következő három csak afféle *kifejtés* a gyengébbek kedvéért.

Natasa pl. (Udvaros Dorottyia) talán kitűnő lenne, éppen egy *kicsit* túlrendezett, ki-lóg a felfogás lólába.

De egészében ez a legszeretetre méltóbb színház, amit évek óta láttam. A közönség néma és feszült. Csehov óriási siker!?! És sok a fiatal! És sok a szakma. (Kovács András, Kurtág, Lengyel Gyuri, mások.)

Zsámbékiek nagyon bölcssek, amikor megőrzik kapcsolatukat Kaposvárral, az anyaszínházukkal, és új tagjaikat is képesek kapcsolatba hozni azzal a „régii” szellemmel. [...]

Február 7. Péntek

Az elmúlt év az öregség érkezésének éve volt.

Éva meg én.

Az „összefoglalás”, az emlékezés igénye.

Jelenem és az utókor – sértődöttség?

Magány.

Így, „pontokba foglalva”. Hozzátehetném: az év a halálesetek és betegségek éve is volt.

Ilyen krízises időszakok formájában közeledik?

És: *öreg* Rembrandt, *öreg* Maigret. [...]

KESERŰ IGAZSÁG. Ósbemutató – harminc év után.

A film meglehetősen pontos és köntörfalazás nélküli politikai kép '56 nyaráról. Meglepő, mert ennyit nem vártam akkori magunktól. R. É. és én nagyon gyengén játszunk. Vajon színpadon is ilyen rossz voltam, mint filmjeimben?

A legmeglepőbb, a legszomorúbb és legerőteljesebb: a bemutató közönsége – mostani szánandó, megvénült arcunk és lényünk. Nemcsak a színészek, már aki eljött a bemutatóra, hanem a régi filmesek is. Micsoda felvonulás! [...]

A sok öregember, milyen sok mosoly!

Bessenyei Feri [...] kitűnően játszik a filmben, egyébként éppen úgy, mint Sinkovits, vagy az akkor még gyerek Szirtes Ádám, meg a többi epizodista, „a munkásosztály”, kivétel nélkül.

Hiába, újra meg újra, mindenütt, mindenfelé: az öregség. Nem lehet kitérni.

És a lányom is ott van. Ő ugyan maga a szép fiatalság, de mintha ő is hordozna valamilyen „titkot”, a ragyogó, mindinkább színésznői nevetése mögött valami szomorút. Anyjától tanulta el ezt a titkosan szomorú nevetést, vagy *ezek* ilyenek?

Február 9. Vasárnap

Sík Feri néhány napra Velencébe utazott, hogy „tanulmányozza a karnevált” – ezalatt a mi próbáink leállnak. De egyébként sincs fogalmunk, néhány heti próba után sem, hogy mit akar, akar-e egyáltalán valamit ezzel a nagyon nehéz darabbal.

Ma megtudtam, hogy fiatalabb kollégáim félnek tőlem. Fogalmam sincs, miért. De

hátha Sík Feri is fél tőlem? Talán miattam sem tud dolgozni? Merthogy én túlságosan szeretek dolgozni – mármint az ő mértékük szerint?! Ehh! A végén belebukom Shylockba – ezért!

Február 10. Hétfő

Richárd, Alceste, Prospero – az elmulasztott nagy szerepek után (bizonyos értelemben Oidipusz is!) most ismét egy? Shylock is? Ezek az emberek, akikkel dolgoznom kell! Rajtam múlik, hogy nem kerülök össze azokkal, akikkel dolgoznom kéne: Ascher, Ács, a többiek?

Vagy csak látszat, hogy ezekkel szót értenék? [...]

A „Brook–Olivier” szembeállítás (Iván érzékelte oly pontosan!) létező konfliktus, ha nem is egészen úgy, ahogy akkor megírtam. (Iván címe: *Bizonytalanságok egy bizonyosságról.*) Hisz én sem vágnék, csak egy Brook szeretetére (nem Brookéra, hanem egy Brookéra, Ruszt ebből a szempontból ideális volt, de végül ő is mást akart, neki is más kell, nem én). Helyzetem megoldhatatlan.

De ebben a pillanatban nem ilyesmiről van szó. Sík egyszerűen nincs, nem létezik, tehetetlenségből vagy linkségből, ő *semmiféle* előadást nem hoz létre. Lassan egy hete, hogy nem próbálok. A többiek, csupa fiatal színész, tájékozatlan, gátlásos vagy éppen agresszív, arra vár, hogy valaki a nyakuk közé csördítsen. A darab nagyon nehéz. (Shakespeare „regényes színművei” talán a legnehezebb feladatok, Racine mellett. Ruszt PERICLES-én kívül talán egyetlen jó előadását sem láttam ezeknek a daraboknak, legalábbis Magyarországon.)

Inkább visszaadom a szerepet!

Február 15. Szombat

Tévéinterjú Shylockról – vagyis a „zsidókérdésről”. Lehozzák-e? És ha igen, milyen lesz a visszhangja? Mennyire *van* ez még most is? [...]

Február 19. Szerda

Farkas István...

Román Gyurka egyik rokona és forrása. (Ezt sem hinné el senki műkritikus.) Gyurka is a századelőben gyökeredzik, mint egyébként – fura – én is.

Február 22. Szombat

Az egerszegi TRAGÉDIA a tévében.

Gyerekelőadás. Ha nem emlékeznék Ruszt instrukcióira, ha nem emlékeznék rá, hogy a próbákon milyen remekül eljátszotta egymaga az egész darabot, nem érteném, hogyan szerethettem valamit is ebben az előadásban. Jóska szinte semmit nem tudott megvalósítani szándékaiból, csak gyámoltalan, egyhangú *értelmezés* az egész.

De ha az előadásról eddig sem volt sok illúzióm, azt, valljuk be, csaknem elhittem, amit a kritikusok összeírtak rólam. Hát... Nemigen tudom elviselni, amit ez a fickó művel, azt sem, ahogy kinéz.

Igaz, hogy a tévében egy színpadi előadás mindig hatástalanabb, de akkor is, amit láttam, egy pillanatig sem érdekelt.

Az utolsó két napban a *Sarkadi-interjút* javítottam.

Február 23. Vasárnap

Régi szerepeim a tévében és a rádióban: csupa csalódás. Eddig azzal vigasztaltam magam, hogy azok a szerepek, amelyek nem maradtak fenn, jobbak voltak. Most már kezdek gyanakodni. De átértékelődnek bennem kortársaim is, az ő megítélésükben is folyton tévedtem. Ez kicsit megingat. Nem is kicsit.

Február 24. Hétfő

I. K. telefonon. Szinte elviselhetetlenül modoros lett a beszéde, mintha kissé ütődött volna, alig lehet kivárni, amíg egy szót kimond. És mintha idejétmúlt dialektusban beszélné. Magányról és halálfélelemről beszél. Rám úgy hat, hogy nyomban írni akarok, Shylockot próbálni, aktivizál. (Olvasom az *Árnyék* átgépett példányát: nem is rossz – most.)

Február 25. Kedd

Sosem tudom megállni, mindig beleszólok a más dolgába, pedig ennek akkor sincs haszna, ha nem haragszanak meg érte. Amit kívánok, az rendszerint az egész színészi magatartás alapjait érinti, azon pedig hogyan változtatnék? Használhatatlan vagyok.

Amellett megint dagad a bal pofám, most, premier előtt két héttel, mi lesz velem? A fogaim már amúgy is alig használhatók. Én tudom, csak én tudom, mennyi bajom van saját magammal, fizikaiak, „lelkiek”, világiak, jóformán semmi sem stimmel.

Nem így képzeltem öregkoromat, nem így.

(Folytatása következik.)

Rozgonyi Iván

KÉRDÉS

Az itt a kérdés, lennie kell-e még
annak, ki vén és önmaga terhe csak,
munkához ülne rossz derékkal,
terveket ontva ledől s elalszik.

Hipp-hopp, a tálcán reggeli, föl se kel,
markába hú kéz gyógyszereket kimér,
nincs dolga más, csak nyitni száját,
sül a galamb, feleség a konyhán.

Ó, drágaságom, tűröd-e, hogy magas
kornak magát tettetheti régi kór?
A vén csalórol rántsd le leplét,
élni segítsd fiatal barátod.